Spolne razlike u agresivnosti, empatiji i emocionalnoj inteligenciji u studentskoj populaciji

Svoboda, Tihana

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:562519

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J.J. Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

SPOLNE RAZLIKE U AGRESIVNOSTI, EMPATIJI I EMOCIONALNOJ INTELIGENCIJI U STUDENTSKOJ POPULACIJI

Diplomski rad

Studentica: Tihana Svoboda

Mentorica: doc. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2013.

Sadržaj

UVOD 1

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE 7

METODA 7

Sudionici i postupak istraživanja 7

Instrumenti 8

REZULTATI I RASPRAVA 9

ZAKLJUČAK 25

LITERATURA 26

Spolne razlike u agresivnosti, empatiji i emocionalnoj inteligenciji u studentskoj populaciji.

Gender differences in aggression, empathy and emotional intelligence among college students.

Tihana Svoboda

Sažetak

Osnovni cilj ovoga istraživanja bio je ispitati odnos između agresivnosti, empatije i emocionalne inteligencije te provjeriti postoje li spolne razlike u navedenim konstruktima. U istraživanju su sudjelovali studenti muškog (N=155) i ženskog (N=172) spola prve godine preddiplomskog studija Elektrotehničkog, Ekonomskog, Učiteljskog i Poljoprivrednog fakulteta u Osijeku. Za prikupljanje podataka upotrijebljeni su: Upitnik agresivnosti (Buss i Perry, 1992), Skala emocionalne empatije (Raboteg-Šarić, 1995) i Upitnik emocionalne kompetentnosti UEK-45 (Takšić, 2002). Rezultati pokazuju da postoji značajna razlika između mladića i djevojaka na mjerama empatije i emocionalne inteligencije, pri čemu djevojke postižu više rezultate od mladića. Također, pokazalo se da postoji značajna razlika između spolova na subskali fizičke agresivnosti (u korist mladića), no ne i u ukupnoj agresivnosti. Nadalje, utvrđena je pozitivna povezanost između varijabli empatije i emocionalne inteligencije, dok je agresivnost negativno povezana s empatijom i emocionalnom inteligencijom. Rezultati hijerarhijske regresijske analize pokazuju kako su empatija i emocionalna inteligencija značajni negativni prediktori agresivnosti.

Abstract

The aim of this study was to explore the relationship between aggression, empathy and emotional competence and to determine if there are any gender differences among these constructs. The sample was consisted of first year college students (155 males and 172 females) of Faculty of Electrical Engineering, Faculty of Economics, Teacher Training College and Faculty of Agriculture in Osijek. Variables were measured by Aggression Questionnaire (Buss & Perry, 1992), Emotional Empathy Scale (Raboteg-Šarić, 1995) and Questionnaire of emotional competence UEK-45 (Takšić, 2002). Results indicate that female scored significantly higher on empathy and emotional intelligence. When it comes to aggression males scored significantly higher on physical aggression, but there was no gender difference in overall aggression. Furthermore, aggression was negatively correlated with empathy and emotional competence while empathy and emotional competence were positively correlated. Results of hierarchical multiple regression analysis indicate that empathy and emotional competence are significant negative predictors of overall aggression.

Ključne riječi: agresivnost, empatija, emocionalna inteligencija, emocionalna kompetentnost, spolne razlike

Keywords: aggression, empathy, emotional intelligence, emotional competence, gender differences

UVOD

Agresivno ponašanje predstavlja sve veći društveni problem stoga ne čudi da su brojni istraživači zaokupljeni upravo problematikom agresivnosti. Ovaj fenomen proučava se u psihologijskim istraživanjima već duži niz godina, s ciljem pronalaska uzroka agresivnog ponašanja, njegovog razumijevanja te, u konačnici, planiranja prevencije i suzbijanja takvoga ponašanja. Iz navedenih razloga istraživači se često usmjeravaju na istraživanje odnosa agresivnog ponašanja i varijabli za koje se pretpostavlja da bi mogle biti povezane s agresivnošću. Dosadašnja istraživanja agresivnog ponašanja pokazuju da je agresivnost negativno povezana s empatijom, altruizmom, emocionalnom inteligencijom i drugim humanim ponašanjima. Međutim, ponekad se nalazi istraživanja razlikuju ovisno o upotrijebljenim mjernim instrumentima i istraživanim oblicima agresivnog ponašanja te u različitim dobnim skupinama. Također, rezultati nisu sasvim jednoznačni ni u pogledu spolnih razlika. U ovom će se radu nastojati pobliže ispitati odnos varijabli agresivnosti, empatije i emocionalne inteligencije, kako bi se produbile dosadašnje spoznaje i dodatno razjasnio odnos među navedenim varijablama, s posebnim naglaskom na spolnim razlikama.

Agresivnost je složeni fenomen koji se općenito odnosi na svako ponašanje izvedeno s namjerom da se nekomu ili nečemu nanese bilo kakva povreda ili šteta (Coie i Dodge, 1997). Postoji mnogo kriterija prema kojima možemo razlikovati agresivna ponašanja, no jedna od najčešćih podjela agresivnosti je na direktnu ili otvorenu te indirektnu ili prikrivenu (Bjorkqvist, Lagerspetz i Kaukiainen, 1992; Osterman i sur., 1998; Owens, Shute i Slee, 2000). Direktna agresivnost podrazumijeva ponašanja koja sadrže otvoreno iskazanu namjeru da nekoga povrijedimo ili mu nanesemo štetu. S druge strane, indirektna agresivnost uključuje socijalno manipulativna ponašanja u kojima agresor koristi socijalnu strukturu kako bi povrijedio drugu osobu, i to na način da utječe na njezinu povezanost s drugima. Pri tome agresor nije uključen u direktan napad na tu osobu i nije prepoznat, od strane socijalne okoline i žrtve, kao agresor (Bjorkqvist i sur., 1992). Važno je skrenuti pozornost upravo na ovaj oblik agresivnosti jer većina ljudi još uvijek smatra kako je indirektna agresivnost manje opasna ili manje bolna za žrtve od direktne agresivnosti. Nadalje, agresija može biti proaktivna i reaktivna. Reaktivna agresija se definira kao agresivno ponašanje koje predstavlja reakciju na neki vanjski podražaj, događaj ili ponašanje (prijetnju, provokaciju ili sprječavanje postizanja cilja), s tim da taj podražaj može biti stvaran ili ga je osoba takvim doživjela. Suprotno tome, proaktivna agresija odnosi se na planirano ponašanje koje se javlja ili zbog anticipacije nekoga poželjnog cilja koji

se može ostvariti agresivnim ponašanjem ili zbog dominacije nad drugim osobama (primjerice, zlostavljanje). Za njezino javljanje nije potrebna niti ljutnja niti provokacija. Pojam reaktivne agresije djelomično se preklapa s pojmovima emocionalne, impulzivne i hostilne agresije, dok je proaktivna agresija slična pojmovima instrumentalne i predatorske agresije (Kempes, Matthys, Vries i Engeland, 2005; Little, Jones, Henrich i Hawley, 2003; Poulin i Boivin, 2000). Također, treba razlikovati neprijateljsku agresiju od instrumentalne. Neprijateljska agresija proizlazi iz osjećaja ljutnje i usmjerena je na nanošenje boli ili ozljede. Kod instrumentalne agresije postoji namjera da se povrijedi druga osoba, ali se povrjeđivanje javlja kao sredstvo ostvarenja nekog cilja koji nije uzrokovanje boli (Aronson i sur., 2005). Jedan od oblika agresivnog ponašanja koji u posljednje vrijeme često zaokuplja pažnju istraživača jest relacijska agresija. Ovaj oblik agresije podrazumijeva štetne postupke i ponašanja kojima se uništavaju veze, prijateljstva, pripadnost skupini ili osjećaj prihvaćenosti. Relacijska agresija može uključivati neizravnu agresiju prilikom koje ne dolazi do izravnog suočavanja s metom napada (primjerice, kažnjavanje šutnjom), kao i neke oblike socijalne agresije, koja cilja na samopouzdanje ili društveni status žrtve, poput širenja glasina (Simmons, 2002). Među najuobičajenijim oblicima relacijske agresije su okretanje grupe protiv pojedinca, prijetnje, kažnjavanje šutnjom te neverbalne geste (okretanje očima). Budući da se događa u intimnim mrežama društava ili prijateljstava gdje svi dobro poznaju slabosti svojih prijatelja i znaju na koji način mogu uništiti nečije samopouzdanje, ova je vrsta agresije potpuno razorna i može ostaviti posljedice za cijeli život (Simmons, 2002).

Iako se agresivno ponašanje smatra relativno stabilnim tijekom vremena, njegova se bihevioralna manifestacija mijenja u funkciji dobi. Sukladno razvoju fizičkih, verbalnih i socijalnih vještina razvijaju se i različiti oblici agresivnosti, koji se, u konačnici, međusobno isprepliću (Björkqvist i sur., 1992). Prvi oblici agresivnog ponašanja počinju se javljati već u dobi od jedne godine. U ranom djetinjstvu uglavnom se koristi direktna fizička agresivnost, a uslijed razvoja verbalnih sposobnosti djeca sve češće koriste govor kako bi izrazila svoju agresivnost. Jedan od razloga za to je i svijest da društvo češće sankcionira fizičku agresivnost. Prema razvojnoj teoriji agresivnosti Björkqvista i suradnika (1992), treći razvojni oblik izražavanja agresivnosti je indirektna agresivnost. Za pojavu indirektne agresivnosti potrebna je određena razina socijalne inteligencije koja se povećava s dobi (Kaukiainen i sur., 1999). Za školsku dob značajno je smanjenje ukupnog agresivnog ponašanja, čemu najviše pridonose razvoj samoregulacije, kognitivni razvoj te razvoj socijalnih vještina. Ulaskom u odraslu dob sve se rjeđe koristi fizička agresivnost što se nadoknađuje verbalnim ili indirektnim agresivnim postupcima (Björkqvist i sur., 1992; Moroschan, Hurd i Nicoladis, 2009).

U našem društvu je uglavnom prisutan stereotip o spolnim razlikama u agresivnosti, a njih potvrđuju i istraživanja. U dojenačkoj dobi i ranom djetinjstvu te su razlike male, ali u predškolskoj dobi, kada djeca sve češće ulaze u interakcije s vršnjacima, postaje jasno kako su dječaci skloniji agresivnom ponašanju od djevojčica (Strayer i Roberts, 2004). Kasnije razlike postaju još veće te se održavaju kroz školsku dob, adolescenciju i odraslu dob (Buss i Perry, 1992; Keresteš, 2002). Björkqvist (1992) nalazi da u svim dobnim skupinama dječaci češće koriste fizičku agresiju, dok za verbalnu agresivnost nema razlike među spolovima. Međutim, neka druga istraživanja uglavnom pokazuju da su dječaci i verbalno agresivniji od djevojčica (Salmivalli, Kaukiainen i Lagerspetz, 2000). U dobi od tri godine veći broj djevojčica nego dječaka postane sklon relacijskoj agresiji, a ta se razlika povećava nastavkom sazrijevanja djece (Simmons, 2002). Djevojčice koriste metode relacijske agresije da bi zastrašile svoju žrtvu, nametnule se kao „najpopularnije“, održale dobru sliku o sebi i istodobno kontrolirale sve ono što ih ugrožava. Nalazi istraživanja agresivnosti među odraslima upućuju na to da su muškarci fizički agresivniji (Buss and Perry 1992; Bailey i Ostrov, 2008), dok u pogledu relacijske agresije ne postoje spolne razlike, odnosno muškarci i žene jednako su skloni ovim oblicima agresivnosti (Linder i sur., 2002; Loudin i sur., 2003; Forrest, Eatough i Shevlin, 2005; Bailey i Ostrov, 2008). Björkqvist i sur. (1994) utvrdili su da muškarci više koriste direktne strategije relacijske agresije, poput kritike, dok žene više koriste indirektne strategije, poput ogovaranja. Dakle, može se zaključiti da ne postoje spolne razlike u ukupnoj razini indirektne, odnosno relacijske agresije, već samo u uporabi pojedinih strategija.

Agresivno ponašanje, kao društveno neprihvatljiv oblik ponašanja, bilježi u našoj sredini stalan porast, posebno među mladima. Kako bi mogli prevenirati ili utjecati na smanjenje agresivnosti, potrebno je poznavati činitelje koji utječu na razvoj ovih oblika ponašanja, ali i varijable koje mogu djelovati kao zaštitni faktor u borbi protiv agresivnog ponašanja. Nekoliko istraživanja pokazalo je da je jedna od varijabli koja ima inhibirajući utjecaj na pojavu agresivnog ponašanja empatija (Kaukiainen i sur., 1999; Strayer i Roberts, 2004). Empatija se najjednostavnije može definirati kao uživljavanje u emocionalno stanje druge osobe i razumijevanje njezinog položaja na temelju percipirane ili zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi (Petz, 1992). Termin je prvi upotrijebio Titchener 1909. godine, pri čemu ju je definirao kao kognitivnu sposobnost razumijevanja unutarnjeg stanja druge osobe i kao određenu vrstu socijalno-kognitivnih veza (Raboteg-Šarić, 1993). Empatija sadrži kognitivnu i emocionalnu komponentu pa tako u procesu empatiziranja spoznaja i emocije djeluju u interakciji. Kognitivna komponenta empatije uključuje razumijevanje i poznavanje stanja druge

osobe te spoznaju kako nešto što se događa drugom pojedincu može djelovati na njega. Neki autori smatraju da je kognitivna empatija preduvjet za afektivnu empatiju (Stephan i Finlay, 1999). Većina autora ipak naglašava emocionalnu komponentu empatije, ističući kako empatija podrazumijeva odgovaranje istim ili sličnim emocijama u odnosu prema emocionalnim doživljajima drugog (Raboteg-Šarić, 1995). Opravdanost upotrebe mjere emocionalne empatije u odnosu na mjeru kognitivne empatije leži u tome što se mnogi istraživači slažu da je upravo emocionalna faceta ono što je svojstveno empatiji (Raboteg-Šarić, 1995). Ono što karakterizira doživljaj empatije je „empatička nevolja“, odnosno emocionalna reakcija koja je prikladnija tuđoj situaciji nego vlastitoj. Razvojne razine empatije rezultat su uzajamnog djelovanja načina izazivanja empatije i socio-kognitivnog razvoja. Premda se javljaju tijekom razvoja, zapravo se ne radi o razvojnim razinama te se ne moraju javiti, odnosno razviti kod svih osoba (Raboteg-Šarić, 1993). Globalna empatija karakteristična je za djecu u prvoj godini života, kada se djeca ponašaju kao da se ono što se događa drugima događa njima samima, jer nisu sposobna doživljavati sebe i druge kao odvojene fizičke entitete. Egocentrična empatija javlja se nakon prve godine života, na drugoj razini kognitivnog razvoja. Dijete potpuno razlikuje sebe od drugih (u fizičkom smislu) i u stanju je doživljavati empatiju, a da istovremeno razumije da je u nevolji druga osoba, a ne ono samo. Međutim, još uvijek dobro ne razlikuje unutarnja stanja drugih od vlastitih. Empatija za osjećaje drugih javlja se s početkom preuzimanja uloge drugog, između druge i treće godine života. Budući da postaje svjesno da druge osobe imaju vlastite osjećaje, koji su različiti od njegovih, dijete prikladnije odgovara na znakove koji ukazuju na osjećaje drugih. S razvojem govora, dijete je u stanju empatizirati sa sve složenijim emocionalnim stanjima. Empatija za nečije životne uvjete počinje se javljati u kasnom djetinjstvu. Tada dijete postaje svjesno da druge osobe doživljavaju zadovoljstva i neugodu, ne samo u neposrednim situacijama, nego i u širim životnim okolnostima i iskustvima (Raboteg-Šarić, 1993). Empatija je posebno potrebna kod pomagačkih struka i u terapijskom odnosu, ali i u svim strukama u kojima se radi s ljudima pa i u svakodnevnom životu, budući da olakšava međusobno razumijevanje i interpersonalno funkcioniranje. Prema Hoffmanu (1985; prema Raboteg-Šarić, 1995), empatija, posebno u adolescentnoj fazi, može biti motivacijska osnova za stvaranje određenih moralnih ili političkih ideologija.

Istraživanja spolnih razlika u sposobnosti empatiziranja pokazuju da žene iskazuju višu razinu empatije, barem u slučaju kad je ona mjerena samoprocjenama i procjenama drugih (Raboteg-Šarić, 1995). Na mjerama tipa samoiskaza o eksperimentalno induciranom stanju empatije nalaze se umjerene razlike, dok na fiziološkim mjerama ili opažanjima neverbalnih reakcija ispitanika nisu nađene razlike s obzirom na spol ispitanika. Jedna od mogućih

interpretacija ovih nalaza jest davanje odgovora koji su u skladu s tradicionalnom rodnom ulogom. Međutim, moguće je i da razlike u razini empatije zaista postoje te da proizlaze iz različitih socijalizacijskih postupaka, zbog kojih žene više osjećaju i izražavaju empatiju od muškaraca (Raboteg-Šarić, 1995). Djevojčice su odgajane po principu brige, da budu empatične prema drugim ljudima, razumijevajući njihova stanja, osobine ličnosti i raspoloženja, dok su dječaci odgajani da poštuju princip pravde (Karniol i sur., 1998).

Pokazalo se da osobe koje često izražavaju različite oblike agresivnog ponašanja posjeduju ne samo nižu razinu empatije, već često imaju i poteškoća pri identificiranju i regulaciji negativnih emocija (Peled i Moretti, 2007). Ove sposobnosti identifikacije i regulacije emocija ubrajaju se u konstrukt emocionalne inteligencije. Emocionalna inteligencija pojavila se u znanstvenoj literaturi u ranim devedesetim godinama. Njezini autori, Mayer i Salovey tada su je definirali kao dio socijalne inteligencije koji uključuje sposobnost praćenja svojih i tuđih emocija uz upotrebu tih informacija u razmišljanju i ponašanju (Salovey i Mayer, 1990; prema Takšić, Mohorić i Munjas, 2006). Kasnije je ta definicija nadopunjena, da bi na kraju uključivala četiri vrste sposobnosti koje su hijerarhijski poredane prema složenosti, od jednostavnijih prema složenijima: sposobnost zapažanja i izražavanja emocija, sposobnost uviđanja i generiranja osjećaja koji olakšavaju mišljenje, sposobnost razumijevanja i znanje o emocijama te sposobnost regulacije emocija (Salovey i Mayer, 1999; prema Takšić i sur., 2006). Osnova za pojavu ovog konstrukta bila je u Gardnerovoj podjeli socijalne inteligencije na interpersonalnu inteligenciju, koja se rabi kako bismo prepoznali tuđe osjećaje, vjerovanja i namjere te intrapersonalnu inteligenciju, koja omogućuje razlikovanje vlastitih osjećaja, namjera i motivacije (Gardner, Kornhaber i Wake, 1999). Mayer, Caruso i Salovey (1999) upozorili su da je potrebna pažljiva analiza kako bi se utvrdilo što jest, a što nije dio emocionalne inteligencije, stoga su napravili razliku između različitih modela emocionalne inteligencije koji se javljaju u stručnoj literaturi, tako što su ih podijelili u dvije skupine: a) modeli mentalnih sposobnosti, koji su usmjereni na sposobnost procesiranja afektivnih informacija te b) mješoviti modeli, koji određuju emocionalnu inteligenciju kao raznolik konstrukt koji uključuje aspekte ličnosti, sposobnosti zamjećivanja, obrade, razumijevanja i upravljanja emocijama, motivacijske faktore i afektivne dispozicije. Dakle, osnovna razlika između tih modela je u tome povezuju li emocije isključivo s kognicijom ili u njih uključuju i crte ličnosti, motivacijske faktore te socijalne kompetencije i vještine (Takšić i sur., 2006).

U području mjerenja individualnih razlika u emocionalnoj inteligenciji najčešće se spominju tri pristupa: samoprocjena vlastitih sposobnosti, ispitivanje emocionalne inteligencije testovima uratka te procjene drugih ljudi (Takšić i sur., 2006). Samoprocjena je bila

najzastupljeniji način mjerenja na samom početku proučavanja različitih modela emocionalne inteligencije. Ovakav pristup mjerenju zasnovan je na Bandurinoj pretpostavci da se ljudi uglavnom ponašaju u skladu sa svojim stavovima i mišljenjem (Bandura, 1977; prema Takšić i sur., 2006). Međutim, postoji nekoliko nedostataka mjerenju emocionalne inteligencije samoprocjenama. Najčešći prigovori ovoj metodi mjerenja su iskrivljavanje odgovora, nedovoljno poznavanje vlastitih emocija te preklapanje dobivenih mjera emocionalne inteligencije s crtama ličnosti (Ciarrochi i sur., 2000). No, prigovori postoje i kad je riječ o mjerenju emocionalne inteligencije testovima uratka. Prije svega, oni se odnose na činjenicu da je nemoguće odrediti točan odgovor kod emocionalnih situacija. Nekoliko metoda se koristi kako bi se tome doskočilo, odnosno postoji tri vrste kriterija određivanja točnog odgovora: konsenzus (točan odgovor se određuje na osnovi slaganja grupe oko odgovora, odnosno mišljenja većine), mišljenje stručnjaka (stručnjak na temelju profesionalnog iskustva određuje točan odgovor) te mišljenje ciljne osobe (točan odgovor određuje osoba koja je uključena u neku emocionalnu aktivnost) (Mayer, Caruso i Salovey, 1999). Provedena istraživanja o primjeni emocionalne inteligencije u svakodnevnome životu pokazuju da je emocionalna inteligencija u pozitivnoj vezi s akademskim postignućem, uspjehom na poslovnom planu, zadovoljstvom na poslu, emocionalnim zdravljem i prilagodbom na promjene (Matthews, Zeidner i Roberts, 2002) te da je važan moderator odnosa stresa i mentalnog zdravlja (Ciarrochi i sur., 2000).

Kad je riječ o istraživanjima spolnih razlika u emocionalnoj inteligenciji, rezultati nisu sasvim jednoznačni. Nalazi većine istraživanja (Mayer, Caruso i Salovey, 1999; Mandell i Pherwani, 2003) ukazuju na superiornost ženskog spola u pogledu emocionalne inteligencije. Ipak, neka istraživanja pokazuju da postoje spolne razlike ovisno o domeni emocionalne inteligencije koja se istražuje. Tako neki nalazi sugeriraju da su žene bolje od muškaraca u prepoznavanju emocija drugih, ali ne i u samoregulaciji vlastitih emocija (Ciarrochi, Chan i Bajgar, 2001).

Od ranije je poznato kako je empatija u negativnoj korelaciji s ukupnom agresivnošću budući da podrazumijeva izraženije suosjećanje i bolje razumijevanje položaja druge osobe (Kaukiainen i sur., 1999; Hoffman, 2003). Bar-On (2000) navodi kako se empatija ubraja u interpersonalnu komponentu emocionalne inteligencije te se očekuje pozitivna povezanost ova dva konstrukta. Takšić (2006) je u svom istraživanju dobio značajne povezanosti rezultata na Upitniku emocionalne kompetentnosti i različitih aspekata empatije, pri čemu je najveća povezanost bila s faktorom preuzimanja perspektive drugoga. Dosadašnja istraživanja sugeriraju da su agresivnost i emocionalna inteligencija negativno povezani (Brackett, Mayer i Warner, 2004; Siu, 2009). Emocionalna inteligencija se, prema definiciji, odnosi na sposobnost

prepoznavanja značenja emocija i njihovih veza te korištenja emocija kao temelja razumijevanja i rješavanja problema, iz čega bismo mogli zaključiti da će emocionalno inteligentniji pojedinci biti bolji pri rješavanju sukoba na miran način i bez izražavanja agresije.

Iz svega navedenog vidljivo je da emocionalna inteligencija, empatija i agresivno ponašanje čine važne aspekte međuljudskog funkcioniranja te da je važno, za dobrobit pojedinca, ali i cijele zajednice, istražiti navedene konstrukte i njihove odnose. Ovaj rad nastojat će utvrditi postoji li povezanost između navedenih varijabli, pri čemu će pobliže istražiti i eventualne spolne razlike.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj istraživanja

Cilj ovoga istraživanja je ispitati odnos između agresivnosti, empatije i emocionalne inteligencije te istražiti spolne razlike u navedenim varijablama.

Problemi

1. Utvrditi postoje li spolne razlike u razini agresivnosti, empatije i emocionalne inteligencije.
2. Provjeriti postoji li povezanost između agresivnosti, empatije i emocionalne inteligencije.

Hipoteze

1a. Postoje spolne razlike u ukupnoj agresivnosti; muškarci su agresivniji od žena.

1b. Postoje spolne razlike u empatiji; žene iskazuju više empatije od muškaraca.

1c. Postoje spolne razlike u emocionalnoj inteligenciji; žene imaju veću emocionalnu inteligenciju od muškaraca.

2. Postoji negativna povezanost između agresivnosti i empatije te agresivnosti i emocionalne inteligencije, dok između empatije i emocionalne inteligencije postoji pozitivna povezanost.

METODA

Sudionici i postupak istraživanja

U istraživanju su sudjelovali studenti i studentice Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, prve godine preddiplomskog studija, Ekonomskog, Elektrotehničkog, Učiteljskog i Poljoprivrednog fakulteta. Sudjelovalo je ukupno 327 studenata, od toga 172 (52,6%) ženskog i 155 (47,4%) muškog spola, raspona od 18 do 30 godina starosti, s prosječnom dobi od 19,41

godina (*SD* = 1,038), pri čemu ne postoji značajna razlika u dobi mladića i djevojaka. U Tablici 1. prikazana je zastupljenost sudionika muškog i ženskog spola na pojedinom fakultetu.

Tablica 1. Prikaz zastupljenosti sudionika i sudionica prema vrsti fakulteta

	Elektrotehnički		Ekonomski		Učiteljski		Poljoprivredni		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Mladići	93	28,44	26	7,95	-	-	36	11,01	155	47,40
Djevojke	12	3,67	65	19,88	59	18,04	36	11,01	172	52,60
Ukupno	105	32,11	91	27,83	59	18,04	72	22,02	327	100

Istraživanje je provedeno grupno, prije predavanja, na matičnom fakultetu sudionika. Prije testiranja sudionici su upoznati s ciljem istraživanja, a prije svakoga upitnika dana je uputa specifična za taj upitnik. Sudionici su najprije ispunjavali Skalu emocionalne empatije, zatim Upitnik agresivnosti te na kraju Upitnik emocionalne kompetentnosti UEK-45. Na upitnike nije bilo potrebno upisivati ime i prezime niti se tražilo od sudionika da iznesu svoje osobne podatke, čime se donekle omogućila anonimnost. Sudionicima je rečeno da je istraživanje dobrovoljno i anonimno te da mogu u bilo kojem trenutku odustati, ukoliko im istraživanje izaziva stres. Istraživanje je trajalo oko 20 minuta.

Instrumenti

Sociodemografski upitnik

Prikupljeni sociodemografski podaci u ovom istraživanju bili su spol, dob, školski uspjeh na kraju četvrtog razreda srednje škole te materijalno stanje sudionika.

Upitnik agresivnosti (eng. Aggression Questionnaire (AQ), Buss i Perry, 1992)

Ovaj upitnik predstavlja reviziju Buss-Durkee inventara hostilnosti (BDHI) i sadrži 29 čestica. Procjena se vrši na skali Likertovog tipa od pet stupnjeva. Upitnik se sastoji od četiri subskale: fizička agresivnost (npr. „Potučem se češće nego drugi ljudi.“), verbalna agresivnost (npr. „Moji prijatelji kažu da sam pomalo svadljiv/a.“), ljutnja (npr. „Ponekad planem bez pravog razloga.“) i hostilnost (npr. „Ponekad mislim da je život prema meni bio nepravedan.“). Kako bi se provjerila faktorska struktura upitnika provedena je faktorska analiza, pri čemu je upotrijebljena analiza glavnih komponenata s Oblimin rotacijom. Dobivena su također četiri faktora, koja zajedno objašnjavaju 45,88% varijance agresivnosti. Pouzdanost (Cronbach alpha)

originalnog upitnika kreće se u rasponu od 0,72 do 0,89 (Buss i Perry, 1992). Pouzdanost za podatke ovog istraživanja kreće se od 0,62 za subskalu verbalne agresivnosti do 0,83 za subskalu ljutnje. Pouzdanost cijelog upitnika iznosi 0,88.

Skala emocionalne empatije (Raboteg-Šarić, 1995)

Skala emocionalne empatije mjeri tendenciju čuvstvenog reagiranja izazvanu emocionalnim stanjem drugih osoba. Skala sadrži 19 tvrdnji koje opisuju emocionalne doživljaje koji su sukladni čuvstvenom stanju drugih te osjećaje simpatije prema onima koji su u nevolji, a veći rezultat na skali znači veću tendenciju doživljavanja emocionalne empatije. Zadatak sudionika je da, uza svaku tvrdnju, na skali od pet stupnjeva, odgovore koliko se sadržaj tvrdnje odnosi na njih. Pouzdanost (Cronbach alpha) Skale emocionalne empatije iznosi 0,78 (Raboteg-Šarić, 1995). U ovom istraživanju pouzdanost skale je nešto viša i iznosi 0,90.

Upitnik emocionalne kompetentnosti UEK-45 (Takšić, 2002)

Najčešće korišten upitnik za mjerenje emocionalne inteligencije u Hrvatskoj je Upitnik emocionalne kompetentnosti (UEK-45) koji predstavlja skraćenu verziju upitnika UEK-136. Upitnik sadrži 45 čestica, raspoređenih u tri subskale koje procjenjuju: sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija (petnaest čestica), sposobnost izražavanja i imenovanja emocija (četrnaest čestica) i sposobnost regulacije i upravljanja emocijama (šesnaest čestica). Sudionici procjenu vrše na Likertovoj skali od pet stupnjeva. Pouzdanost cijelog upitnika iznosi od 0,88 do 0,92 (Takšić, Mohorić i Munjas, 2006). U ovom istraživanju pouzdanost subskala kreće se od 0,82 do 0,89, a pouzdanost cijelog upitnika iznosi 0,93.

Kako je u upitniku UEK-45 korištena skala samoprocjene vlastitih sposobnosti, kojom se procjenjuje ono što se u literaturi naziva emocionalna inteligencija kao osobina ličnosti, te da bi se naglasilo da se ne radi o testu učinka, opravdanijim se čini upotrijebiti izraz „emocionalna kompetentnost“, a ne emocionalna inteligencija (Takšić, 2001). U skladu s tim, u daljnjoj obradi i tekstu, bit će navedena sintagma „emocionalna kompetentnost“.

REZULTATI I RASPRAVA

Prije testiranja hipoteza provjeren je normalitet distribucija potreban za daljnju obradu te su izračunati parametri deskriptivne statistike. Rezultati su prikazani u Tablici 2.

Tablica 2. Rezultati deskriptivne analize za Skalu emocionalne empatije, Upitnik agresivnosti i Upitnik emocionalne kompetentnosti.

	M	*SD*	T_{min}	T_{max}	R_{min}	R_{max}	α	PK	*Z*
Empatija	72,84	11,19	19	95	32	94	0,90	0,33	0,07*
Agresivnost	76,00	16,66	29	145	35	129	0,88	0,21	0,05
Fizička	20,57	6,65	9	45	9	43	0,80	0,31	0,09*
Verbalna	15,51	3,57	5	25	7	25	0,62	0,24	0,08*
Ljutnja	18,13	5,97	7	35	7	34	0,83	0,42	0,06*
Hostilnost	21,79	5,69	8	40	8	39	0,74	0,27	0,06*
EK	159,69	22,59	45	225	80	214	0,93	0,25	0,05
UiR	52,79	8,94	15	75	20	75	0,89	0,36	0,06*
IiI	48,06	9,37	14	70	18	70	0,89	0,37	0,03
RiU	58,85	8,12	16	80	21	76	0,82	0,23	0,08*

Legenda: T_{min}- teorijski minimum; T_{max}- teorijski maksimum; R_{min}- postignuti minimum; R_{max}= postignuti maksimum; EK – emocionalna kompetentnost, UiR – sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija; IiI – sposobnost izražavanja i imenovanja emocija; RiU – sposobnost regulacije i upravljanja emocijama; α-Cronbach alpha koeficijent pouzdanosti; PK- prosječne korelacije među česticama; *Z*- Kolmogorov-Smirnovljeva z-vrijednost; *- distribucije koje se statistički značajno razlikuju od normalne

Prije obrade podataka provjeren je normalitet distribucija rezultata primijenjenih upitnika normalne, pri čemu je upotrijebljen Kolmogorov-Smirnovljev test. Dobiveni rezultati pokazuju da se distribucije varijabli empatije, svih subskala agresivnosti te pojedinih subskala emocionalne kompetentnosti statistički značajno razlikuju od normalne raspodjele. Pri tome je utvrđena negativna asimetričnost za skalu Empatije te subskale Verbalne agresivnosti, Sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija te Sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama, dok su subskala Fizičke agresivnosti, Ljutnje i Hostilnosti pozitivno asimetrične. Transformacija rezultata učinjena je na skali Empatije i subskali Fizičke agresivnosti, dok je za preostale subskale vizualnom inspekcijom utvrđeno da vrlo malo odstupaju od normalne distribucije te da nema potrebe za transformacijom. Također, utvrđeno je da su njihovi koeficijenti asimetričnosti i spljoštenosti unutar dozvoljenog raspona prema Klineu. Kline (2005) zadovoljavajućim smatra koeficijente asimetričnosti unutar raspona +/- 3 i koeficijente spljoštenosti unutar raspona +/- 10. Budući da su koeficijenti asimetričnosti svih skala u ovom

istraživanju unutar navedenih raspona, u obradi će se koristiti parametrijski postupci (t-test, Pearsonov koeficijent korelacije i hijerarhijska regresijska analiza).

Iz prikazanih podataka (Tablica 2.) vidljivo je kako većina skala ima visoke koeficijente pouzdanosti (Cronbach alpha). Kao što možemo vidjeti koeficijenti pouzdanosti kreću se od α = 0,62 za subskalu Verbalne agresivnosti do α = 0,93 za cijeli Upitnik emocionalne kompetentnosti. Zbog nešto manje pouzdanosti subskale Verbalne agresivnosti izračunata je prosječna korelacija za tu subskalu, a ona iznosi r = 0,24, što je zadovoljavajući rezultat. Prosječne korelacije među česticama kreću se od r = 0,21 za ukupni rezultat na Upitniku agresivnosti do r = 0,42 za subskalu Ljutnje. Prosječne korelacije se smatraju vrlo dobrima ukoliko su umjereno visoke, odnosno u rasponu od 0,15 do 0,25 za konstrukte višeg reda, a iznad 0,30 za uže definirane konstrukte (Netemeyer, Bearden i Sharma, 2003; prema Ručević, Ajduković i Šincek, 2009). Dakle, dobivene prosječne korelacije, kao i koeficijenti pouzdanosti, za sve skale i subskale su zadovoljavajući.

Rezultati na Upitniku agresivnosti i spolne razlike

Kako bi se utvrdilo postoje li razlike u razini agresivnosti ovisno o spolu izračunati su t-testovi. Rezultati su prikazani u Tablici 3.

Tablica 3. Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata na Upitniku agresivnosti kod mladića i djevojaka te razlika u razini agresivnosti, ovisno o spolu.

		Ukupna agresivnost		Fizička		Verbalna		Ljutnja		Hostilnost	
	N	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*
m	155	77,55	16,42	22,72	6,59	15,56	3,33	17,74	5,73	21,53	5,68
ž	172	74,58	16,81	18,62	6,11	15,46	3,78	18,48	6,18	22,02	5,70
t		1,62		5,84 ***		0,26		-1,11		-0,78	

Legenda: *** $p < 0,001$; m- muški spol; ž-ženski spol

Rezultati u Tablici 3. pokazuju da postoji značajna razlika između mladića i djevojaka samo na subskali Fizičke agresivnosti, pri čemu se mladići procjenjuju fizički agresivnijima od djevojaka. Iako je na osnovi prijašnjih istraživanja (Buss i Perry, 1992; Bulut, 2006; Datta i Firdoush, 2012) pretpostavljeno da postoje spolne razlike u ukupnoj agresivnosti, u ovom istraživanju dobiveni su drugačiji rezultati. Međutim, ovaj nalaz ne iznenađuje budući da pretraživanjem literature pronalazimo razlike u fizičkoj agresivnosti u korist muškaraca (Björkqvist i sur., 1992; Burton,

Hafetz i Henninger, 2007; Bailey i Ostrov, 2008), a sve veći broj istraživanja izvješćuje o spolnim razlikama u pojedinim vrstama i oblicima agresivnosti, a ne u ukupnoj razini agresivnog ponašanja. Kako se koncept agresivnosti u posljednje vrijeme proširio i na neka suptilnija i manje direktna ponašanja, postalo je jasno kako i muškarci i žene mogu biti jednako agresivni, ali pritom koriste nešto drugačije strategije. Piko i sur. (2006) također izvještavaju o spolnim razlikama u načinu i količini izražavanja agresivnosti, pri čemu su dječaci više zaokupljeni fizičkom agresijom od djevojčica. Noviji pogledi na spolne razlike u agresivnosti usmjereni su više na kvalitativne nego na kvantitativne razlike (Björqvist, 1994). Nadalje, neki nalazi ukazuju na to da su muškarci direktno agresivniji od žena, pri čemu za verbalnu agresivnost rezultati nisu jednoznačni kao što su za tjelesnu agresivnost (Björqvist i sur., 1992; Salmivalli i Kaukiainen, 2004). U pogledu indirektne agresivnosti nalazi se razlikuju ovisno o dobi sudionika istraživanja. Tako se pokazalo da su djevojčice sklonije indirektnoj i relacijskoj agresiji od dječaka (Björqvist i sur., 1992; Ostrov, 2006) dok u odrasloj dobi ne postoje spolne razlike u indirektnim oblicima agresivnog ponašanja (Forrest, Eatough i Shevlin, 2005; Dettinger i Hart, 2007; Bailey i Ostrov, 2008).

Dobivene spolne razlike u fizičkoj agresivnosti mogu se objasniti biološkim i socijalnim činiteljima. Kao biološke činitelje treba navesti muške spolne hormone i tjelesnu snagu, koji dovode do veće spremnosti muškaraca da u određenoj situaciji reagiraju fizičkom agresijom. Kao socijalne činitelje treba istaknuti razlike u socijalizaciji, budući da se otvorena, tjelesna agresivnost kod dječaka tolerira i smatra normalnom u određenoj dobi, dok se kod djevojčica takva ponašanja obeshrabruju. Drugim riječima, agresivnost je prihvatljiva u sklopu muške rodne uloge, ali ne i ženske (Keresteš, 2002). Björqvist (1994) smatra da se spolne razlike u agresivnosti razvijaju kroz mehanizme socijalnog učenja te da nisu izravno povezane s hormonalnim razlikama. Nadalje, moguće je da se spolne razlike u agresivnosti javljaju i zbog strukture vršnjačkih grupa. Djevojčice formiraju manje grupe, uglavnom parove, pa su manipulativna ponašanja učinkovita u takvom okruženju, dok su dječačke grupe veće, slabije definirane i s izraženom kompetitivnošću te je važnija tjelesna dominacija (Lagerspetz i sur., 1988). Björqvist, Österman i Lagerspetz (1993; prema Björqvist, 1994) nude jedinstvenu teoriju za objašnjenje razvojnih promjena i spolnih razlika u agresivnosti. U njihovoj teoriji naglašava se važnost subjektivne procjene vjerojatnih posljedica agresivnog čina, odnosno agresor razmatra odnos između očekivanog efekta odabrane agresivne strategije s jedne strane i mogućih tjelesnih, psihičkih i socijalnih posljedica s druge strane. Glavni cilj je pronaći onu strategiju kojom će se postići maksimalni efekt uz minimalni rizik. Povoljnijim omjerom efekta i rizika objašnjavaju relativnu sklonost žena ka indirektnoj agresivnosti, budući da za njih direktna agresivnost

uključuje više rizika (i tjelesnih i socijalnih) nego za muškarce. Bettencourt i Miller (1996; prema Aronson i sur., 2005) u svojoj su meta-analizi utvrdili kako spolne razlike postaju znatno manje kada se muškarce i žene uistinu izazove, odnosno kad ih se izloži frustraciji ili uvredi.

Rezultati na Skali emocionalne empatije i spolne razlike

Kako bi se ispitalo postoji li statistički značajna razlika u razini emocionalne empatije s obzirom na spol upotrijebljen je t-test. Rezultati su prikazani u Tablici 4.

Tablica 4. Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata na Skali emocionalne empatije kod mladića i djevojaka te razlika u razini empatije, ovisno o spolu.

	N	*M*	*SD*	*t*
m	155	67,86	10,65	-8,75 ***
ž	172	77,33	9,68	

Legenda: *** $p < 0{,}001$; m- muški spol; ž-ženski spol

Iz Tablice 4. vidljivo je da postoji statistički značajna razlika u razini emocionalne empatije između mladića i djevojaka, pri čemu djevojke postižu značajno više rezultate. Ovaj nalaz je u skladu s prijašnjim istraživanjima koja su suglasna u tome kako je kod žena empatija razvijenija nego kod muškaraca (Raboteg-Šarić, 1993; Harton i Lyons, 2003; Rueckert i Naybar, 2008). Pregledom dosadašnjih istraživanja uočava se da žene sustavno postižu više rezultate na mjerama empatije, barem kada su korištene samoprocjene i procjene drugih (Raboteg-Šarić, 1995; Keresteš, 2002; Toussaint i Webb, 2005). Na mjerama tipa samoiskaza o eksperimentalno induciranom stanju empatije nalaze se umjerene razlike, dok na fiziološkim mjerama ili opažanjima neverbalnih reakcija ispitanika nisu nađene razlike u emocionalnoj empatiji s obzirom na spol ispitanika. Dakle, moguće je da su dobivene spolne razlike u empatiji artefakt mjerenja. Naime, jedna od mogućih interpretacija ove razlike je davanje odgovora koji su u skladu s tradicionalnom rodnom ulogom (Raboteg-Šarić, 1995). Lennon i Eisenberg (1983; prema Karniol i sur., 1998) predložili su dva načina interpretacije spolnih razlika u razini iskazane empatije. Prvi se odnosi na činjenicu da oba spola znaju za stereotip da su žene emocionalnije i brižnije od muškarca, te su možda u istraživanjima na pitanja odgovarali u skladu s tim stereotipom. Drugi način interpretacije spolnih razlika zasniva se na različitom načinu socijalizacije. Djevojčice su odgajane tako da budu brižne i empatične prema drugima,

razumiju njihova stanja, osobine ličnosti i raspoloženja, dok su dječaci odgajani da poštuju princip pravde. Dok društvo kod žena potiče one osobine koje su bitne za majčinsku ulogu, kao što su reflektiranje osjećaja drugih, emocionalnu bliskost s drugima, usklađenost s tuđim osjećajima i posvećivanje potrebama drugih, kod muškaraca je prisutno selektivno i aktivno obeshrabrivanje upravo tih karakteristika. Kod njih se potiču borbenost, natjecateljski duh i autonomija, odnosno osobine koje su adaptivne u današnjem vrlo kompetitivnom svijetu, posebno u svijetu rada. U tom kontekstu, odnosno tipično „muškom" okruženju, osobine poput empatije nisu poželjne (Jordan i sur., 1991).

Karniol i suradnici (1998) proveli su istraživanje kojim su pokušali objasniti je li spol (muški, ženski) ili rodna uloga (maskulinost, femininost) ključna za empatiju pojedinca. Rezultati su pokazali da, iako su empatija i femininost pozitivno povezani, empatija i maskulinost nisu negativno povezani. Dakle, nalazi ukazuju na to da dječaci imaju nižu razinu empatije od djevojčica, a pojedinci koji su postigli visoke rezultate na Skali femininosti (bez obzira na spol) imaju veću razinu empatije od pojedinaca koji su postigli niski rezultat na Skali femininosti, što znači da i spol i rodna uloga pridonose razini empatije. No, kada je ispitan relativni doprinos spola naspram rodne uloge, glavni efekt spola više nije bio značajan. Dakle, prema ovim autorima, ono što određuje razinu empatije je rodna uloga, a ne spol sam po sebi.

Rezultati na Upitniku emocionalne kompetentnosti i spolne razlike

Kako bi se ustanovilo postoji li statistički značajna razlika u razini emocionalne kompetentnosti s obzirom na spol upotrijebljen je t-test. Rezultati su prikazani u Tablici 5.

Tablica 5. Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata na Upitniku emocionalne kompetentnosti kod mladića i djevojaka te razlika u razini emocionalne kompetentnosti ovisno o spolu.

		Emocionalna kompetentnost		Uočavanje i razumijevanje		Izražavanje i imenovanje		Regulacija i upravljanje	
	N	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*
m	155	152,19	21,59	49,86	9,03	45,35	8,17	56,97	7,95
ž	172	166,46	21,38	55,42	8,02	50,50	9,73	60,54	7,93
t		-6,00 ***		-5,89 ***		-5,20 ***		-4,23 ***	

Legenda: *** $p < 0{,}001$; m- muški spol; ž-ženski spol

Iz rezultata u Tablici 5. vidljivo je da postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u ukupnoj razini emocionalne kompetentnosti što ukazuje na to da su djevojke emocionalno kompetentnije od mladića. Također postoji statistički značajna razlika (u korist djevojaka) i na svim subskalama emocionalne kompetentnosti, odnosno u Sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija, Sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija te Sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama. Ovi rezultati su bili očekivani, a potvrđuju ih i neka prijašnja istraživanja (Mayer, Caruso i Salovey, 1999; Mandell i Pherwani, 2003).

U svom istraživanju Šiljan (2005) pronalazi da su žene, u usporedbi s muškarcima, bolje u regulaciji i razumijevanju emocija te da su više usmjerene na vlastite i tuđe emocije. Kad je riječ o mjerenju emocionalne inteligencije testovima uratka, istraživanja pokazuju da postoje spolne razlike u razvijenosti ove sposobnosti te da žene postižu bolje rezultate nego muškarci (Brackett i Mayer, 2003). Ipak, neka istraživanja pokazuju da postoje spolne razlike ovisno o domeni emocionalne inteligencije koja se istražuje. Tako neki nalazi pokazuju da su žene bolje u prepoznavanju emocija drugih, ali ne i u samoregulaciji vlastitih emocija (Ciarrochi, Chan i Bajgar, 2001). Također, pronađeno je da žene postižu bolje rezultate u području interpersonalnih vještina i empatije te imaju veći intenzitet i raspon emocionalnih iskustava, a muškarci postižu više rezultate u adaptabilnosti i upravljanju stresom (Bar-On, 2000; Goleman, 2005). Ovakvo nesuglasje u pogledu spolnih razlika u emocionalnoj inteligenciji možda proizlazi iz načina mjerenja. Brackett, Mayer i Warner (2004) pronašli su da žene postižu više rezultate od muškaraca na testovima emocionalne inteligencije, kada je ona mjerena kao sposobnost, MSCEIT skalom. Međutim, kada se koriste mjere samoprocjene (primjerice, Bar-On Emotion Quotient Inventory) ne pronalaze se spolne razlike u mjerenom konstruktu. Možda spolne razlike u emocionalnoj inteligenciji postoje samo u slučaju kad je ona definirana kao model mentalnih sposobnosti, ali ne i u slučaju mješovitog modela koji uključuje i crte ličnosti. Također, moguće je da spolne razlike zaista postoje, međutim, pri mjerenju konstrukta mjerama samoprocjena dolazi do precjenjivanja vlastitih sposobnosti od strane muškaraca zbog čega navedene mjere ne pokazuju spolne razlike (Stys i Brown, 2004). Ipak, to nije utvrđeno u ovome istraživanju, budući da rezultati pokazuju superiornost žena u svim mjerenim sposobnostima emocionalne kompetentnosti.

Postoji nekoliko mogućih objašnjenja spolnih razlika u ovim sposobnostima. Primjerice, moguće je da žene imaju jače razvijenu sposobnost emocionalne inteligencije zbog ranih interakcija sa svojim roditeljima. Brody (1985; prema Brackett i sur., 2004) je u svom istraživanju pokazao kako majke, ne samo da više pričaju o osjećajima sa svojim kćerima, nego i izražavaju različite osjećaje prema kćerima u mnogo većem opsegu nego prema svojim

sinovima. Također, prema kćerima, u puno većoj mjeri i ekspresivnije izražavaju različite emocije facijalnom ekspresijom, što djevojčicama pomaže u razvoju vještina prepoznavanja tuđih emocija. Nadalje, kod djevojčica se od najranijeg djetinjstva potiče izražavanje emocija, dok se dječake uči da budu suzdržaniji u pogledu emocija. Također, dobro je poznato da su žene više usmjerene na osjećaje, što je i društveno prihvaćeno, dok muškarci o osjećajima uglavnom ne razgovaraju. Jedno od mogućih objašnjenja proizlazi iz istraživanja čiji nalazi pokazuju da su pojedina moždana područja zadužena za emocionalno procesiranje možda nešto veća kod žena nego kod muškaraca, što također može biti povezano sa navedenim spolnim razlikama u emocionalnoj kompetentnosti (Gur, Gunning-Dixon, Bilker i Gur, 2002).

Kako bi se provjerilo razlikuju li se studenti različitih fakulteta u mjerenim varijablama provedena je jednostavna analiza varijance. Nakon provedbe jednostavne analize varijance i post-hoc testiranja (Scheffeov test) utvrđeno je da postoji značajna razlika samo između studenata Elektrotehničkog i Poljoprivrednog fakulteta na skali Emocionalne kompetentnosti i subskali Sposobnost regulacije i upravljanja emocijama, pri čemu studenti Poljoprivrednog fakulteta postižu više rezultate. Rezultati su prikazani u Tablicama 6. i 7.

Tablica 6. Jednostavna analiza varijance za varijable vrsta fakulteta i emocionalna kompetentnost

	Izvor varijabiliteta	Zbroj kvadrata	Stupnjevi slobode	Prosječni kvadrat	*F*
Emocionalna kompetentnost	Između grupa	4344,04	2	2172,20	4,90**
	Unutar grupa	67405,54	152	443,46	
	Ukupni varijabilitet	71749,57	154		
Sposobnost regulacije i upravljanja emocijama	Između grupa	514,58	2	257,30	4,24*
	Unutar grupa	9231,31	152	60,73	
	Ukupni varijabilitet	9745,90	154		

Legenda: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Tablica 7. Razlika između studenata Elektrotehničkog i Poljoprivrednog fakulteta u Emocionalnoj kompetentnosti i Sposobnosti regulacije i upravljanja emocija

		EK			RiU		
	N	*M*	*SD*	*t*	*M*	*SD*	*t*
Elektrotehnički	93	147,88	20,86	-11,40 *	55,57	8,41	-4,40 *
Poljoprivredni	36	159,28	19,86		59,90	6,60	

Legenda: EK-emocionalna kompetentnost; RiU – sposobnost regulacije i upravljanja emocijama;* $p < 0,05$

Rezultati u Tablici 7. sugeriraju da su studenti Poljoprivrednog fakulteta emocionalno kompetentniji od studenata Elektrotehničkog fakulteta. Studenti Poljoprivrednog fakulteta su po svojim interesima i područjima rada ipak bliži radu s ljudima od studenata Elektrotehničkog fakulteta (koji su uglavnom orijentirani na rad za računalom i s neživim stvarima), stoga je i za očekivati će imati višu razinu emocionalne kompetentnosti koja im je potrebna u takvim interakcijama te da su općenito više usmjereni na emocije u odnosu na studente Elektrotehničkog fakulteta.

Odnos između agresivnosti, empatije i emocionalne kompetentnosti

Kako bi se ispitao odnos između agresivnosti, empatije i emocionalne kompetentnosti izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije, a rezultati su prikazani u Tablici 8.

Tablica 8. Prikaz korelacija između agresivnosti, empatije i emocionalne kompetentnosti

	Empatija	Agresivnost	Fizička	Verbalna	Ljutnja	Hostilnost
Empatija		-0,16**	-0,33***	-0,13*	-0,06	0,04
EK	0,50***	-0,11*	-0,19**	0,13*	-0,06	-0,28*** ž
UiR	0,50***	-0,10	-0,18**	0,08	-0,07	-0,20** ž
IiI	0,38***	-0,08	-0,14*	0,13*	0,02	-0,29*** ž
RiU	0,41***	-0,12*	-0,17**	0,12*	-0,11	-0,11*

Legenda: EK-emocionalna kompetentnost; UiR – sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija; IiI – sposobnost izražavanja i imenovanja emocija; RiU – sposobnost regulacije i upravljanja emocijama; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; ž-korelacija statistički značajna samo kod ženskog spola

Sukladno pretpostavci ovoga istraživanja pokazalo se da postoji statistički značajna negativna povezanost između agresivnosti i empatije. Također, pogledamo li korelacije sa subskalama agresivnosti, uočava se značajna negativna povezanost između empatije i manifestnih oblika agresivnosti (fizičke i verbalne agresivnosti). Najviša negativna povezanost dobivena je između empatije i fizičke agresivnosti, no treba napomenuti da su ostale korelacije vrlo niske. Dakle, rezultati pokazuju da će osobe s višom razinom empatije biti manje sklone agresivnom ponašanju, točnije manifestnim oblicima agresivnog ponašanja. Dobiveni rezultati u skladu su s dosadašnjim istraživanjima (Lovett i Sheffield, 2007; Gini i sur., 2007). Moguće je da uslijed suosjećanja i boljeg razumijevanja tuđih osjećaja i općenito položaja druge osobe, empatične osobe uspješnije rješavaju konflikte jer njihovo potpunije (kognitivno i emocionalno) sagledavanje interpersonalne situacije inhibira agresivno reagiranje (Kaukiainen i sur., 1999; Strayer i Roberts, 2004). Richardson i sur. (1994; prema Aronson i sur., 2005) pokazali su da postoji povezanost između empatije i agresije, utvrdivši da specifično podučavanje studenata sposobnosti preuzimanja perspektive druge osobe izravno inhibira njihovo agresivno ponašanje prema toj osobi. Norma Feshbach (1989; prema Aronson i sur., 2005) među prvima je započela podučavati empatiju u školama. Njezine edukacije rezultirale su većim samopoštovanjem i velikodušnošću te manjom agresivnošću.

Nadalje, dobivena je značajna negativna povezanost između agresivnosti i emocionalne kompetentnosti. Kao i empatija, i emocionalna kompetentnost, osim s ukupnom agresivnošću, korelira i sa subskalama verbalne i fizičke agresivnosti. Ovi rezultati bili su očekivani, iako treba naglasiti da se radi o vrlo niskoj povezanosti. No, treba imati na umu da su sudionici možda odgovarali na socijalno poželjan način, odnosno da su umanjivali svoju razinu agresivnosti, što je moglo rezultirati niskim korelacijama. Osim toga, istraživanje je provedeno na studentima, kod kojih je razina agresivnog ponašanja uglavnom niska, što je također moglo utjecati na visinu korelacija. Dakle, dobivene korelacije ukazuju na to da će emocionalno kompetentniji pojedinci biti manje agresivni od pojedinaca sa slabijom emocionalnom kompetencijom. Ovi su rezultati očekivani budući da su, prema definiciji, emocionalno kompetentne osobe sposobne upravljati svojim postupcima, mislima i osjećajima na prilagođen i fleksibilan način u konfliktnim situacijama (Takšić, 2001). Drugim riječima, emocionalno kompetentni pojedinci u frustracijskim će situacijama zbog dobro razvijene sposobnosti regulacije i upravljanja vlastitim emocijama reagirati promišljenije i manje impulzivno od pojedinaca sa slabom emocionalnom kompetentnošću, bolje će baratati svojim emocijama i biti skloniji rješavanju problema na neagresivan način, uvažavajući svoje i tuđe emocije i potrebe. S druge strane, osoba koja ne zna

adekvatno izraziti emocije, vjerojatno će svoje probleme izraziti na manje prikladan, a po drugu osobu moguće štetan način. Dobivene nalaze potvrđuju i rezultati nekih prijašnjih istraživanja (Brackett, Mayer i Warner, 2004; Lomas i sur., 2007; Siu, 2009).

Rezultati u Tablici 8. pokazuju da subskala Verbalne agresivnosti pozitivno korelira s emocionalnom kompetentnošću i dvjema njezinim subskalama Sposobnost izražavanja i imenovanja emocija te Sposobnost regulacije i upravljanja emocijama. Drugim riječima, emocionalno kompetentniji pojedinci biti će skloniji verbalnoj agresivnosti u frustracijskim situacijama u odnosu na manje emocionalno kompetentne pojedince. No, treba naglasiti da se radi o vrlo niskoj korelaciji. Osim toga, ovakav nalaz nije pronađen u prijašnjim istraživanjima te ga je potrebno dodatno ispitati. U literaturi je pronađeno da emocionalna inteligencija pozitivno korelira s testom verbalnih sposobnosti (Mayer i Salovey, 1996). Može se pretpostaviti da će osobe koja postiže visoke rezultate na testu verbalnih sposobnosti, u svim područjima života, pa tako i pri izražavanju agresivnog ponašanja imati snažno izražen taj verbalni faktor. Budući da svatko teži pronalasku one strategije kojom će postići maksimalni efekt uz minimalni rizik (Björqvist, 1994), za očekivati je da će se takve osobe u svakoj, pa i frustracijskoj situaciji oslanjati na svoje prednosti i jače strane, što će u ovom slučaju biti verbalne sposobnosti. Dakle, ukoliko dođe do agresivne reakcije, kod ovih bi se osoba ona mogla izraziti verbalnim putem. Stoga se, uzevši u obzir pozitivnu korelaciju verbalnog faktora s emocionalnom inteligencijom, može pretpostaviti da će emocionalno inteligentnije osobe biti i verbalno agresivnije. Također, da bi osoba mogla provesti verbalnu agresiju nad drugom osobom mora dobro znati što drugu osobu može povrijediti, a to joj omogućuje emocionalna inteligencija. Nisu pronađena istraživanja koja podupiru ove nalaze, ali u svakom slučaju bilo bi zanimljivo detaljnije istražiti ove korelacije i što bi moglo biti u njihovoj podlozi. Još jedno od mogućih objašnjenja ovog nalaza proizlazi iz činjenice da su možda neke od čestica verbalne agresivnosti (primjerice „Otvoreno kažem prijateljima kad se ne slažem s njima.“) zbog prijevoda originalnog upitnika na hrvatski jezik ili zbog preklapanja u sadržaju percipirane kao asertivnost, a ne verbalna agresivnost. Verbalnu agresivnost nije tako jednostavno prepoznati i kategorizirati kao fizičku (Buss i Perry, 1992) te je možda, zbog nedovoljno jasnog opisa ponašanja, verbalna agresivnost u pojedinim česticama opisana vrlo slično asertivnosti. Prema definiciji, asertivnost je vještina otvorenog i direktnog izražavanja misli i osjećaja drugim ljudima bez toga da iste povrijedimo (Brajša, 1996). Emocionalna inteligencija se, između ostalog, manifestira i u asertivnosti, što potvrđuju i istraživanja (Petrides i Furnham, 2000; Bar-On, 2006), a Buss i Perry (1992) izvještavaju o pozitivnoj povezanosti između asertivnosti i verbalne agresivnosti (r = 0,49). Sve

navedeno moglo bi možda pridonijeti objašnjenju dobivene pozitivne povezanosti između emocionalne kompetentnosti i verbalne agresivnosti.

Kao što se može vidjeti u Tablici 8., dobiveni nalazi ukazuju na to da postoje spolne razlike u povezanosti između hostilnosti i emocionalne kompetentnosti, pri čemu povezanost postoji samo kod ženskog, ali ne i kod muškog spola. Dakle, kod studentica je dobivena statistički značajna negativna povezanost između subskale Hostilnosti i ukupne Emocionalne kompetencije te subskale Hostilnosti i subskala Sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija te Sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija. Hostilnost u svojoj podlozi ima sklonost ka izbjegavanju konflikta i direktnog suprotstavljanja sugovorniku do čega dolazi zbog straha da će se određeno ponašanje osuditi kao neprikladno ili da će kod druge osobe izazvati agresivnu reakciju (Jones i Argentino, 2010). Emocionalna kompetentnost inhibira pojavu hostilnosti, odnosno pridonosi tome da se osoba zauzme za sebe i otvoreno izrazi svoje eventualno neslaganje. Drugim riječima, pridonosi smanjenju konfrontacijske anksioznosti, čime se smanjuje vjerojatnost pojave hostilnosti (Druskat i sur., 2006; prema Jones i Argentino, 2010). Dakle, ako uzmemo u obzir pretpostavku da dobro razvijena sposobnost emocionalne inteligencije može djelovati kao zaštitni faktor protiv hostilnosti te činjenicu da žene imaju višu razinu emocionalne inteligencije, možda možemo pridonijeti objašnjenju dobivene povezanosti između hostilnosti i emocionalne kompetentnosti, koja je značajna samo za ženski spol.

Iz Tablice 8. može se vidjeti kako je i posljednja pretpostavka o povezanosti empatije i emocionalne kompetentnosti potvrđena. Dakle, dobivena je umjerena pozitivna povezanost koja upućuje na to da će pojedinci s višom razinom empatije biti ujedno i emocionalno kompetentniji. Također, postoji pozitivna povezanost empatije sa svim subskalama emocionalne kompetentnosti, pri čemu je najveća povezanost sa subskalom Sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija. Ovaj rezultat je očekivan budući da se radi o podudaranju u sadržaju ove dvije skale, odnosno ovaj aspekt emocionalne kompetentnosti istovjetan je određenju empatije. Empatija se temelji na svijesti o vlastitoj ličnosti, odnosno što smo otvoreniji prema vlastitim emocijama, to ćemo biti vještiji u iščitavanju vlastitih osjećaja (Goleman, 2004). Bar-On (2000) navodi kako se empatija ubraja u interpersonalnu komponentu emocionalne inteligencije, stoga se očekuje pozitivna povezanost ova dva konstrukta. Također, Takšić (2006) je u svom istraživanju dobio značajne povezanosti između Upitnika emocionalne kompetentnosti i različitih aspekata empatije, pri čemu je najveća povezanost dobivena s faktorom preuzimanja perspektive drugoga (kognitivni aspekt empatije).

Relativni doprinos ispitivanih varijabli (empatije i emocionalne kompetentnosti) te nekih demografskih varijabli objašnjenju varijance agresivnosti

Kako bi se utvrdio relativni doprinos ispitivanih varijabli (empatije i emocionalne kompetentnosti) i nekih demografskih varijabli objašnjenju varijance agresivnosti provedeno je nekoliko hijerarhijskih regresijskih analiza. Treba naglasiti da su u hijerarhijsku regresijsku analizu kao prediktori uključene samo one varijable koje su korelirale s pojedinim kriterijem. U Tablici 9. navedeni su regresijski koeficijenti, koeficijenti determinacije te razlika u koeficijentu determinacije, za svaki korak.

Tablica 9. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza za kriterije ukupne agresivnosti, fizičke i verbalne agresivnosti, ljutnje i hostilnosti.

Agresivnost	Model	Varijable	β	R^2	ΔR^2
	1. korak	EK	-0,113*	0,013*	0,013*
	2. korak	EK	-0,042	0,028*	0,015*
		Empatija	-0,141*		
Fizička	Model	Varijable	β	R^2	ΔR^2
	1. korak	Spol	-0,318***	0,101***	0,101***
	2. korak	Spol	-0,287***	0,110***	0,009
		EK	-0,100		
	3. korak	Spol	-0,224***	0,141***	0,031**
		EK	-0,008		
		Empatija	-0,217**		
Verbalna	Model	Varijable	β	R^2	ΔR^2
	1. korak	EK	0,125*	0,016*	0,016*
	2. korak	EK	0,253***	0,064***	0,049***
		Empatija	-0,255***		
Ljutnja	Model	Varijable	β	R^2	ΔR^2
	1. korak	Školski uspjeh	-0,113*	0,013*	0,013*
Hostilnost	Model	Varijable	β	R^2	ΔR^2
	1. korak	Materijalni	-0,125*	0,016*	0,016*
	2. korak	Materijalni	-0,111*	0,029**	0,014*
		EK	-0,118*		

Legenda: EK- emocionalna kompetentnost; Materijalni- materijalni status sudionika; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; β-regresijski koeficijent; R^2-koeficijent determinacije; ΔR^2- razlika u koeficijentu determinacije

U hijerarhijskoj regresijskoj analizi ukupna agresivnost uključena je kao kriterij, dok su kao prediktori uključeni emocionalna kompetentnost i empatija. U prvom koraku emocionalna kompetentnost pokazala se značajnim negativnim prediktorom, pri čemu objašnjava 1,3% varijance agresivnosti, dok se u drugom koraku empatija pokazala značajnim negativnim prediktorom. Uvođenjem empatije u regresijski model u drugom koraku, emocionalna kompetentnost prestaje biti značajan prediktor. Dakle, može se zaključiti da empatija ostvaruje medijacijski utjecaj na odnos emocionalne kompetentnosti i agresivnosti. Također, vidimo da je razlika u koeficijentu determinacije, odnosno postotku objašnjene varijance u 2. koraku značajna ($\Delta R^2 = 0,015$, $p < 0,05$), što znači da je nakon uvođenja empatije u model došlo do povećanja postotka objašnjenje varijance agresivnosti za 1,5% . Dosadašnja istraživanja potvrđuju dobivene nalaze (Gini i sur., 2007; Lomas i sur., 2012). Ipak, treba naglasiti da varijable emocionalne kompetentnosti i empatije u ovom istraživanju objašnjavaju skromnu količinu varijance agresivnog ponašanja (2,8%), što upućuje na to da je njihova povezanost s agresivnim ponašanjem, iako statistički značajna, razmjerno slaba. To se posebno odnosi na odnos između agresivnosti i emocionalne kompetentnosti. Možda je uzrok tome mjerenje varijabli skalama samoprocjene, a ne testovima uratka ili davanje socijalno poželjnih odgovora pri procjenjivanju agresivnosti.

Nadalje, fizička agresivnost uključena je kao kriterij hijerarhijske regresijske analize. U prvom koraku spol se pokazao značajnim negativnim prediktorom, pri čemu objašnjava 10,1% varijance fizičke agresivnosti. Uvođenjem emocionalne kompetentnosti u model, spol je i dalje značajan prediktor, no ne dolazi do povećanja objašnjenja varijance fizičke agresivnosti. U trećem koraku, uvedena je empatija, koja se pokazala značajnim negativnim prediktorom, pri čemu se postotak količine objašnjene varijance povećava za 3,1%. Već su ranije u tekstu navedene spolne razlike u fizičkoj agresivnosti, u korist mladića. Na temelju ostalih podataka regresijske analize može se zaključiti da su empatičniji sudionici manje fizički agresivni, što je u skladu s nalazima dosadašnjih istraživanja (Jolliffe i Farrington, 2004).

Kad je verbalna agresivnost uključena kao kriterij značajnim prediktorima pokazali su se emocionalna kompetentnost (kao pozitivan prediktor, pri čemu u prvom koraku objašnjava 1,6% varijance agresivnosti) te empatija (kao negativan prediktor, pri čemu se njenim uključivanjem u drugom koraku objašnjava dodatnih 4,9% varijance agresivnosti). Dobiveni rezultati pokazuju da će osobe s višom razinom empatije biti manje sklone verbalno agresivnom ponašanju, što potvrđuju i istraživanja (Ha i Edwards, 2004). Pozitivna povezanost emocionalne inteligencije i verbalne agresivnosti već je ranije objašnjena, no u literaturi se ne pronalaze istraživanja koja su se bavila ovim odnosom.

Što se tiče ljutnje, jedina varijabla koja je s njom korelirala je školski uspjeh prethodnog razreda (četvrtog razreda srednje škole). Uvrštavanjem u regresijsku jednadžbu školski uspjeh pokazao se značajnim negativnim prediktorom ljutnje, pri čemu objašnjava 1,3% njezine varijance. Pojedinci sa izraženijom ljutnjom impulzivniji su, rjeđe razvijaju socijalne odnose, a kad ih i razviju ti su odnosi površniji i manje ih ispunjavaju. Takve osobe općenito lošije funkcioniraju u različitim životnim područjima, pa tako i školskom okruženju, što se manifestira u slabijem akademskom uspjehu (Gambaro i sur., 2008). Maguin and Loeber (1996) pronašli su kako je akademski uspjeh negativni prediktor delikventnog i agresivnog ponašanja. Fryxell i Smith (2000) izvještavaju o negativnoj povezanosti između akademskog uspjeha i ljutnje. Prema ovim autorima, akademski neuspjeh može izazvati osjećaj odbačenosti. Drugim riječima, osoba slabog akademskog uspjeha ima osjećaj da se razlikuje od drugih te da ga oni ne prihvaćaju, što može rezultirati pojavom ljutnje.

Kad je hostilnost uključena kao kriterij, u prvom koraku se materijalni status pokazao značajnim negativnim prediktorom, pri čemu objašnjava 1,6% varijance hostilnosti. Uvrštavanjem emocionalne kompetentnosti u model (koja se također pokazala značajnim negativnim prediktorom hostilnosti), dolazi do povećanja količine objašnjene varijance za 1,4%. Dosadašnja istraživanja sugeriraju postojanje povezanosti između hostilnosti i socioekonomskog statusa. Točnije, veća hostilnost pronađena je kod osoba nižeg socioekonomskog statusa (Elovainio i sur., 2001). Niži socioekonomski status može povećati vjerojatnost pojave psihosocijalnog stresa, do kojeg dolazi zbog lošeg materijalnog stanja, slabije razvijene društvene mreže i nedostatka socijalne potpore. Ove manjkavosti s vremenom mogu dovesti do pojave hostilnosti, odnosno hostilnog percipiranja svijeta oko sebe, što je na neki način obrambena strategija suočavanja s navedenim problemima (Elovainio i sur., 2001).

Doprinos istraživanja, ograničenja i prijedlozi za buduća istraživanja

Ovim radom pokušalo se odgovoriti na nekoliko pitanja o odnosu između agresivnosti, empatije i emocionalne kompetentnosti te utvrditi postoje li i kakve su spolne razlike u navedenim konstruktima. Budući da je potvrđena negativna povezanost emocionalne kompetentnosti i empatije s agresivnim ponašanjem, očekuje se da poticanje razvoja ovih sposobnosti može pridonijeti suzbijanju i prevenciji agresivnosti. Rezultati ovoga istraživanja uglavnom potvrđuju očekivanja, no, također, sugeriraju da je potrebno dodatno ispitati odnos različitih oblika agresivnosti s empatijom i emocionalnom inteligencijom te utvrditi koji su drugi važni korelati agresivnosti, odnosno koji su socijalni i kognitivni faktori u njezinoj osnovi. Da bi se dobili potpuniji podaci o odnosu agresivnosti s ostalim varijablama, ubuduće bi trebalo

kontrolirati još neke čimbenike, poput učestalosti pojave agresivnosti u obitelji te izloženost nasilju. Nadalje, dobiveni nalazi upućuju da bi pri poučavanju vještinama empatije i emocionalne inteligencije posebnu pažnju trebalo posvetiti pripadnicima muškog spola, budući da oni, sudeći po nalazima ovoga istraživanja, imaju nižu razinu empatije i emocionalne kompetentnosti u odnosu na žene. Ovo istraživanje ima i neke nedostatke koji mogu poslužiti za planiranje i provođenje budućih istraživanja. Treba naglasiti da UEK-45 mjeri emocionalnu kompetentnost, odnosno emocionalnu inteligenciju kao crtu ličnosti, te da bi upotrebom neke druge mjere emocionalne inteligencije (primjerice, testom uratka, koji mjeri EI kao sposobnost) dobili drugačije rezultate. Također, Skala emocionalne empatije mjeri emocionalni aspekt empatije, ali ne i kognitivni, tako da bi upotrebom nekog drugog upitnika ili skale, primjerice, Indeksa interpersonalne reaktivnosti (Davis, 1980) mogli izmjeriti više različitih aspekata empatije, dobiti veću raznolikost podataka i sveobuhvatniju mjeru nečije empatije. S obzirom da je upotrijebljen Upitnik agresivnosti koji ne zahvaća domenu indirektne agresivnosti, bilo bi dobro u budućim istraživanjima istražiti taj oblik agresivnog ponašanja, posebno zbog toga što su indirektni oblici agresivnosti češći u odrasloj dobi (Bjorkqvist i sur., 1992). Iako se smatraju manje opasnima od direktnih oblika agresivnog ponašanja, indirektno agresivni postupci mogu imati vrlo ozbiljne posljedice za žrtvu agresije; primjerice, depresivnost, usamljenost, strah od nemogućnosti održavanja bliskih veza i razmišljanje o suicidu (Owens, Shute i Slee, 2000). Također, bilo bi dobro istražiti i neke druge oblike agresivnog ponašanja, poput relacijske, reaktivne i proaktivne agresivnosti. Sljedeće ograničenje ovog istraživanja odnosi se na nemogućnost generalizacije rezultata budući da se radi o prigodnom uzorku (studenti i studentice četiriju osječkih fakulteta, kulturne i etničke jednakosti). Bilo bi zanimljivo u istraživanje uključiti osobe različite razine obrazovanja i socio-ekonomskog statusa te provjeriti postoje li razlike u mjerenim konstruktima u različitim kulturama. Budući da se s dobi, odnosno kognitivnim i socijalnim razvojem, mijenjaju strategije agresivnog ponašanja (Björkqvist i sur., 1992), u budućim bi istraživanjima trebalo uključiti sudionike različite starosti te ispitati postoje li razlike u razini mjerenih konstrukata i njihovoj povezanosti u različitim dobnim skupinama ili čak provesti longitudinalno istraživanje. Nadalje, upotrijebljeni mjerni instrumenti su metode samoprocjene što svakako ima svoje nedostatke, među kojima su najčešće poteškoće s opažanjem vlastitog ponašanja te davanje socijalno poželjnih odgovora. Samoprocjene se oslanjaju na samorazumijevanje osobe te sadrže informacije koje se odnose na samopercepciju, a ne na stvarnu razinu neke sposobnosti. Osim toga, podložne su utjecaju cijele skale na pojedine odgovore, upravljanju impresijama i varanju (Babić, 2006).

ZAKLJUČAK

Istraživanjem je utvrđeno da postoji značajna razlika između mladića i djevojaka na mjerama empatije i emocionalne kompetentnosti, pri čemu djevojke postižu značajno više rezultate od mladića. Također, pokazalo se da postoji značajna razlika između spolova na subskali fizičke agresivnosti (u korist mladića), no ne i u ukupnoj agresivnosti. Očekivano, utvrđena je pozitivna povezanost između varijabli empatije i emocionalne kompetentnosti te negativna povezanost agresivnosti s empatijom i emocionalnom kompetentnošću. Kako bi se utvrdio relativni doprinos ispitivanih varijabli (empatije i emocionalne kompetentnosti) i nekih demografskih varijabli objašnjenju varijance agresivnosti provedeno je nekoliko hijerarhijskih regresijskih analiza. Rezultati analize pokazuju kako empatija i emocionalna kompetentnost objašnjavaju 2,8% varijance ukupne agresivnosti. Uvođenjem empatije u regresijski model, emocionalna kompetentnost prestaje biti značajan prediktor, iz čega se može zaključiti da empatija ostvaruje medijacijski utjecaj na odnos emocionalne kompetentnosti i ukupne agresivnosti. Značajni prediktori fizičke agresivnosti su spol i empatija, pri čemu zajedno objašnjavaju 14,1% varijance fizičke agresivnosti. Dobiveni rezultati pokazuju da su značajni prediktori verbalne agresivnosti empatija i emocionalna kompetentnost. Jedini prediktor ljutnje je školski uspjeh prethodnog razreda, a značajni prediktori hostilnosti su materijalni status pojedinca i njegova emocionalna kompetentnost.

LITERATURA

Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.

Babić, Ana. (2004). *Emocionalna inteligencija i neki pokazatelji prilagodbe kod učenika rane dobi.* Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Bailey, C. A., Ostrov, J. M. (2008). Differentiating forms and functions of aggression in emerging adults: Associations with hostile attribution biases and normative beliefs. *Journal of Youth and Adolescence, 37,* 713-722.

Bar-On, R. (2006). The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Psicothema, 18,* 13-25.

Bar-On, R. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the emotional quotient inventory. Bar-On i J. D. A. Parker (Eds.), *Handbook of emotional intelligence*: *Theory, development, assessment and application at home, school and in the workplace* (str. 363-388). San Francisco: Jossey-Bass.

Beck, R. C. (2003). *Motivacija: Teorije i načela.* Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bekkers, R. i Wilhelm, M. (2006). *Helping Behavior, Empathy and Principle of Care*. U.S.A: Indiana University-Purdue University.

Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, *18,* 117-127.

Björqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles, 30,* 177-188.

Brackett, M., Mayer, J., Warner, R. (2004). Emotional intelligence and its relation to everyday behaviour. *Personality and Individual Differences, 36,* 1387–1402.

Brackett, M. A., i Mayer, J. D. (2003). Convergent, discriminant, and incremental validity of competing measures of emotional intelligence. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29,* 1147–1158.

Brajša, P. (1996). *Umijeće svađanja.* Pula: C.A.H.S.

Brebrić, Z. (2008). Neke komponente emocionalne inteligencije, školski uspjeh, prosocijalno i agresivno ponašanje učenika u primarnom obrazovanju. *Napredak, 149*, 3, 296-311.

Bulut, A. (2006). *Agresivnost i privrženost u prijateljskom odnosu srednjoškolaca*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Buljubašić-Kuzmanović, V., Milašin, A., Vranić, T. (2009). Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži. *Život i škola, 22*(2), 116-141.

Burton, L., Hafetz, J., Henninger, D. (2007). Gender differences in relational and physical aggression. *Social Behavior and Personality, 35*(1), 41-50.

Buss, A. H. i Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, *63,* 452-459.

Castillo, R., Salguero, J.M., Fernández-Berrocal, P., Balluerka, N. (2013). Effects of an emotional intelligence intervention on aggression and empathy among adolescents. *Journal of Adolescence, 36,* 5, 883-892.

Ciarrochi, J., Chan, A. Y. C., Bajgar, J. (2001). Measuring emotional intelligence in adolescents. *Personality and Individual Differences, 31*(7), 1105-1119.

Coie, J.D. i Dodge, K.A. (1997). Aggression and antisocial behavior. U: P. Mussen, W. Damon i N. Eisenberg (Ur.), *Handbook of Child Psychology* (5th ed.): *Vol. 3. Social, emotional and personality development* (str. 779–862). New York: Wiley.

Datta, P. P., Firdoush, K. A. (2012). Association of Aggression with Socio-Demographic Characteristics: A Cross Sectional Study among Rural Adolescents. *National Journal of Medical Research*, *2*(4), 442-447.

Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, *10,* 85.

Dettinger, S., Hart, G. (2007). The Relationship between Self-Esteem and Indirect Aggression in the Workplace. *Journal of Psychiatry and Psychology, 1*(1). http://www.scientificjournals.org/journals2007/articles/1070.htm

Elovainio, M., Kivimäki, M. Kortteinen, M., Tuomikoski, H. (2001). Socioeconomic status, hostility and health. *Personality and Individual Differences, 31*(3), 303-315.

Forrest, S., Eatough, V., Shevlin, M. (2005). Measuring adult indirect aggression: The development and psychometric assessment of the indirect aggression scales. *Aggressive Behavior, 31*, 84-97.

Fryxell, D. i Smith, D.L. (2000). Personal, social and family characteristics of angry students. *Professional School Counselling, 4*, 86- 94.

Gambaro, M. E., Enright, R. D., Baskin, T. A., Klatt, J. (2008). Can school-based forgiveness counseling improve conduct and academic achievement in academically at-risk adolescents? *Journal of Research in Education, 18*, 16-27.

Gardner, H., Kornhaber, M. K. i Wake, W. K. (1999). *Inteligencija: Različita gledišta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Gini, G., Albiero, P., Benelli, B., Altoè, G. (2007). Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior? *Aggressive Behavior, 33*(5), 467–476.

Goleman, D. (2011). *The brain and emotional intelligence: New insights.* Northhampton, MA: More than Sound LLC.

Goleman, D. (2005). *Emocionalna inteligencija*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Gur, R., Gunning-Dixon, F., Bilker, W. B., i Gur, R. E. (2002). Sex differences in temporo-limbic and frontal brain volumes of healthy adults. *Cerebral Cortex, 12,* 998-1003.

Ha, Y. H., Edwards, C. P. (2004). Causal relationship of adolescent aggression: Empathy, prosocial behavior, self esteem and social support. *Korean Journal of Child Studies*, *25*(4), 121-132.

Harton, H. C., i Lyons, P. C. (2003). Gender, Empathy, and the Choice of the Psychology Major. *Teaching of Psychology, 30*(1), 19–24.

Brackett, M. A., i Mayer, J. D. (2003). Convergent, discriminant, and incremental validity of competing measures of emotional intelligence. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29,* 1147–1158.

Hoffman, M. (2003). *Empatija i moralni razvoj*. Beograd: Dereta.

Jolliffe, D., Farrington, D.P. (2004). Empathy and offending: a systematic review and meta-analysis. *Aggressive Violent Behavior 9*, 441–476.

Jone, T. L. i Argentino, D. (2010). Nurse-to-nurse hostility, confrontational anxiety, and emotional intelligence: an integral, descriptive pilot study. *Journal of perianethesia nursing, 25*(4), 233-241.

Jordan, J. V., Kaplan, A. G., Baker, Miller, J., Stiver, I. P., Surrey, J. L. (1991). *Women's Growth in Connection.* New York: The Guilford Press.

Karniol, R., Gabay, R., Ochion, Y. i Harari, Y. (1998). Is gender or gender-role orientation a better predictor of empathy in adolescence? *Sex Roles*, 39(1-2), 45-49.

Kaukiainen, A., Bjorkqvist, K., Lagerspezt, K., Osterman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S., Ahlbom, A. (1999). The relationship between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior*, *25,* 81-89.

Kempes, M., Matthys, W., Vries, H. i Engeland, H. (2005). Reactive and proactive aggression in children: A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry. *European Child and Adolescent Psychiatry, 14*(1), 11–19.

Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.

Lagerspetz, K. M. J., Björqvist, K., Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11 to 12-year-old children. *Aggressive Behavior, 14,* 403-414.

Linder, J. R., Crick, N. R., Collins, W. A. (2002). Relational aggression and victimization in young adults' romantic relationships: Associations with perceptions of parent, peer, and romantic relationship quality. *Social Development, 11*, 69–86.

Little, T.D., Jones, S.M., Henrich, C.C. i Hawley, P.H. (2003). Disentangling the "whys" from the "whats" of aggressive behavior. *International Journal of Behavioral Development, 27*(2), 122–133.

Lomas, J., Stough, C., Hansen, K., i Downey, L. A. (2012). Brief report: emotional intelligence, victimisation and bullying in adolescents. *Journal of Adolescence, 35*(1), 207–211.

Lovett, B. J., Sheffield, R. A. (2007). Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: A critical review. *Clinical Psychology Review, 27*, 1-13.

Loudin, J. L., Loukas, A., Robinson, S. (2003). Relational aggression in college Students: Examining the roles of social anxiety and empathy. *Aggressive Behavior, 29*, 430–439.

Maguin, E. i Loeber, R. (1996). How well do ratings of academic performance by mothers and their sons correspond to grades, achievement test scores, and teachers' ratings? *Journal of Behavioral Education, 6*(4), 405-425.

Mandell, B. i Pherwani, S. (2003). Relationship between emotional intelligence and transformational leadership style: A gender comparison. *Journal of Business and Psychology, 17*(3), 387-404.

Matthews, G., Zeidner, M. i Roberts, D. R. (2002). *Emotional Intelligence: Science and Myth*. London: A Bradford Book.

Mayer, J.D., Caruso, D. R. i Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets standards for traditional intelligence. *Intelligence, 27,* 267-298.

Mayer, J. D. i Salovey, P. (1996). What is emotional intelligence? U: P. Salovey i D. Sluyter (ur.), *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators* (3-31), New York: Basic Books.

Moroschan, G., Hurd, P.L., Nicoladis, E. (2009). Sex differences in the use of indirect aggression in adult Canadians. *Evolutionary Psychology, 7*(2), 146-159.

Osterman, K. i sur. (1998). Cross-cultural evidence of female indirect aggression. *Aggressive Behavior*, *24*, 1-8.

Ostrov, J. M. (2006). Deception and subtypes of aggression in early childhood. *Journal of Experimental Child Psychology, 93,* 322–336.

Owens, L., Shute, R. i Slee, P. (2000). „I'm in and you are out...“: Explanations for teenage girls' indirect aggression. *Psychology, Evolution & Gender*, *2*, 19-46.

Piko, B., Keresztes, N., Pluhar, Z. (2006). Aggressive bahavior and psychosocial health among children. *Personality and Individual Differences, 40(5),* 885-895.

Petrides, K.V., Furnham, A. (2000). On the dimensional structure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences, 29*, 2, 313-320.

Peled, M. i Moretti, M. M. (2007). Rumination on anger and sadness in adolescence: fueling of fury and deepening of despair. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 36*(1), 66–75.

Petz, B. i sur. (1992). *Psihologijski rječnik.* Prosvjeta: Zagreb.

Poulin, F. i Boivin, M. (2000). The role of proactive and reactive aggression in the formation and development of boys' friendships. *Developmental Psychology*, *36,* 233–240.

Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Alinea: Zagreb.

Raboteg-Šarić, Z. (1993). *Empatija, moralno rasuđivanje i različiti oblici prosocijalnog ponašanja.* Doktorski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rueckert, L. i Naybar, N. (2008). Gender differences in empathy: The role of the right hemisphere. *Brain and Cognition, 67*, 162–167.

Salmivalli, C., Kaukiainen, A. i Lagerspetz, K. (2000). Aggression and sociometric status among peers: Do gender and type of aggression matter? *Scandinavian Journal of Psychology*, *41*, 17-24.

Simmons, R. (2002.) *Ženski bullying*. Zagreb: Biblioteka Ambrozija.

Siu, A. F. Y. (2009). Trait emotional intelligence and its relationships with problem behavior in Hong Kong adolescents. *Personality and Individual Differences, 47*, 553–557.

Stephan, W. G. i Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues, 55,* 729-743.

Strayer, J. i Roberts, W. (2004). Empathy and observed anger and aggression in five-year-olds. *Social Development*, *13*, (1), 1-13.

Stys, Y. i Brown, S. L. (2004). *A Review of the Emotional Intelligence Literature and Implications for Corrections.* Research Branch Correctional service of Canada.

Takšić, V., Mohorić, T. i Munjas, R. (2006). Emocionalna inteligencija: teorija, operacionalizacija, primjena i povezanost s pozitivnom psihologijom. *Društvena istraživanja, 15* (4-5), 729-752.

Takšić, V. (2001). Upitnici emocionalne inteligencije (kompetentnosti) UEK. Lacković-Grgin, K., Penezić, Z. (ur.), *Zbirka psihologijskih mjernih instrumenata* (str. 27-43). Zadar: Filozofski fakultet.

Toussaint, L. i Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between and forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, *145* (6),673-685.

Šikić, S. (2005). *Povezanost stavova prema agresivnosti i agresivnog ponašanja kod djece osnovnoškolske dobi.* Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje - Psihologijska analiza.* Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske